

ENES PELIDIJA: BOSANSKI EJALET OD KARLOVAČKOG DO
POŽAREVAČKOG MIRA 1699—1718

izd. »Veselin Masleša«, Sarajevo 1989, str. 300

Knjiga dr. Enesa Pelidije *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira* po naslovnoj je tematici specijalizirana historijska monografija koja se svojim prostornim određenjem odnosi tek na jednu od provincija Osmanskog Carstva u razdoblju prve dvije decenije XVIII stoljeća. Unutar tog teritorijalno-kronološkog okvira autor je, na temelju obavijesti iz brojnih izvora prvenstveno turskog porijekla, koji potječu iz nekoliko serija arhiva u Istanbulu i Ankari, a pohranjeni su u Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, te na dokumentima iz Orijentalnog instituta i Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, Historijskog arhiva u Dubrovniku i velike zbirke ispisa Jovana N. Tomića, koji se čuvaju u arhivu Srpske akademije nauka i umjetnosti u Beogradu, a potječu iz arhiva u Veneciji, kao i na dostignućima dosadašnje historijske literature, znanstveno istražio sudbinu i raznovrsna područja življenja stanovništva toga ejaleta, otkrivajući njegove osobenosti i vješto ih ukomponirajući u općeevropska i svjetska kretanja. Pelidija je u najvećoj mjeri uspio prevazići tradicionalnu, događajnu historiju uočavajući karakteristične i bitne procese koji po svome trajanju prevazilaze vremensko određenje njegove knjige. Kad govori o ekonomskoj povijesti dr. Pelidija se ne zaustavlja samo na prostim činjenicama već nastoji objasniti cjelovit proces jačanja »čaršije« i promjena na selu, promatrajući to uvijek u kontekstu općih društvenih kretanja u Osmanskom Carstvu, ali pri tome vodeći računa o brojnim specifičnostima karakterističnim za ovo područje. Čak i onda kada rekonstruira političku povijest, on u prvom planu nastoji objasniti odnos društvenih snaga u tim kretanjima. Istražujući migraciona kretanja autor uočava njihova klasna, religiozna i etnička obilježja. Takvim usmjerenjem Pelidija je uspio rekonstruirati jednu cjelinu bosanskohercegovačke povijesti, ali i dati poticaj za dalja sveobuhvatnija istraživanja.

Iz Pelidijinih istraživanja se vidi da u Bosanskom ejaletu krajem XVII i početkom XVIII stoljeća dolazi do krupnih društvenih preobrazbi izazvanih unutarnjim rastrojstvom društveno-političkog sistema Osmanskog Carstva. Moć centralne vlasti je u stalnom opadanju a namjesnici pojedinih provincija se sve više osamostaljuju i time doprinose bržem razbijanju jedinstva države. U Bosanskom ejaletu, u kojem je u razdoblju nakon Karlovačkog mira izgrađena gusta mreža obranbenih vojnih objekata u kojima su bile smještene vojne posade čiji je zadatak bio da u miru osiguravaju red i sigurnost stanovništva u kraju gdje su stacionirane, a u ratu da pruže što veći otpor neprijatelju i po mogućnosti ne dozvole mu dalje nadiranje, funkcionirala je samo prividna autonomija koja se temeljila na činjenici da je najveći dio novčanih sredstava ne samo za izgradnju novih i popravljavanje starih vojnih utvrđenja, nego i za podmirivanje redovnih plata za posade i njihove zapovjednike obezbjeđivan iz prihoda toga ejaleta, te na činjenici da gotovo čitav komandni kadar i posade čine ljudi toga ejaleta. Porta je takvu politiku autonomnosti Bosanskog ejaleta vodila samo dotle dok je to odgovaralo njezinim interesima, prepuštajući donekle i samostalno odlučivanje u političkim i vojnim pitanjima lokalnim vlastima, a i to

samo dotle dok se to ne kosi sa njezinim osnovnim zahtjevima. Čim bi pojedinci ili grupe uglednijih lokalnih funkcionera ili vojnih zapovjednika prešli preko svojih ovlašćenja, odmah bi bili upozoreni, a često i smije-njeni sa položaja koji su zauzimali, protjerivani u druge krajeve Carstva, pa su čak svoju nepromišljenost i glavom plaćali. Iz svega se vidi da je prividna autonomija koja je na prvi pogled bila prisutna u ovom ejaletu, davana od strane vlade iz Carigrada samo onoliko koliko je njoj odgo-varalo, jer je u svim bitnijim pitanjima društvenog i političkog razvoja po-sljednju riječ ipak imala Porta. Osmansko Carstvo tada nije bilo mumija spremna za balzamiranje.

Karakteristika života stanovništva u Bosanskom ejaletu nakon Karlo-vačkog mira 1699. jeste dalje produbljavaње vjerskih razlika. Muslimansko stanovništvo, bez obzira na klasnu pripadnost, zbog neposredne opasnosti od Austrije kao katoličke zemlje, sve se čvršće ujedinjuje svjesno činjenice da braneci granice Carstva ne brani samo sultanov suverenitet, nego i sebe i svoje posjede. Na takvo ponašanje muslimanskog stanovništva odlučujuća je bila svijest da će padom Bosne ono izgubiti ne samo osobnu imovinu, već i doživjeti sudbinu svojih istovjernika koji su nakon bečkog rata došli pod vlast austrijskog cara. Ta vjerska podijeljenost je do najvećeg izražaja došla u ratu 1714—1718. kada su austrijske i mletačke čete bile sastavljene pretežno od domaćeg hrišćanskog stanovništva, usprkos učestvovanju poje-dinih hrišćana u osmanskoj vojsci i izdaji za novac ili iz drugih osobnih pobuda pojedinih muslimana austrijskim i mletačkim vlastima.

Svijest stanovništva Bosanskog ejaleta da se jedino sâmo može obraniti, a nipošto se prepustiti samo zaštiti Porte, utjecala je na militarizaciju bo-sanskog društva u razdoblju 1699—1714. kad su na tom tlu postavljeni teme-lji vojne osposobljenosti, obučenosti i taktike karakteristični za sve buduće ratove vođene na ovom prostoru tokom XVIII i XIX stoljeća. Svemu tome su najviše doprinijeli vojnici koji su potjecali sa ovog tla, kao i najveći dio komandnog kadra koji su kao odobaše, dizdari, ajani, kapetani, alajbezi i paše poznavali mentalitet ljudi, konfiguraciju zemljišta i znali što je naj-bolje uraditi da u slijedećim ratovima ova provincija ne bude osvojena.

Privredna aktivnost u Bosanskom ejaletu, slično kao i u drugim pro-vincijama Osmanskog Carstva bila je prvih godina XVIII stoljeća izuzetno loša, što je bilo posljedica procesa unutarnjeg rastrojstva osmanskog društva započetog krajem XVII stoljeća. U zemljoradnji je pojačan proces čif-lučenja, a veliki dio stanovništva se, koristeći nesređeno stanje nakon Kar-lovačkog mira, nastojao upisati u janjičare i na taj način se osloboditi ve-ćine teških državnih poreza. U gradskoj privredi se sve više osjeća utjecaj »čaršije« na svakodnevne lokalne poslove. Pored muslimanskog veliki dio privredne aktivnosti bio je i u rukama sultanovih podanika hrišćanske vje-roispovijesti, a osobito se osjeća jačanje pravoslavnih zanatlija i trgovaca. Taj proces ekonomskog jačanja zanatlija i trgovaca pravoslavne vjeroispovijesti, koji je otpočeo krajem XVII i trajao čitavo XVIII i XIX stoljeće, dovodi do toga da taj socijalni sloj preuzima na sebe ulogu zaštite hrišćan-skog stanovništva izloženog nepravdi nekog lokalnog moćnika ili državne vla-sti u cjelini, što će se osobito osjetiti krajem XVIII i u XIX stoljeću.

Migraciona kretanja su bila jedna od osnovnih karakteristika Bosan-skog ejaleta u prvim godinama XVIII stoljeća. U osnovi tih migracija stoje ekonomski motivi. U jednom sultanovom fermanu se kaže: »Krajevi moga

Carstva ne mogu biti pusti bez raje. Radi oživljavanja (privredne aktivnosti — primjedba H. K.) i naseljavanja, treba se obazrijeti i smilovati na raju«. Treba isjaći da se, osim nasilnog naseljavanja ornogorskih porodica na Glasinac i njegovu širu okolinu iz 1714., migraciona kretanja hrišćanskog stanovništva u narednim decenijama XVIII stoljeća odvijaju bez ikakvog nasilja.

Knjiga Enesa Pelidije *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699—1718.* obrađuje jedno važno razdoblje bosanskohercegovačke povijesti u kojem su otpočeli oni procesi koji su sudbinski utjecali na dalji razvoj bosanskohercegovačkog društva. Autor je napisao djelo analitičko-sintetičkog karaktera, dobro argumentirano izvornom građom, i podsticajno za dalja istraživanja.

Husnija Kamberović

KORČULA U REVOLUCIONARNOM RADNIČKOM POKRETU I NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI I SOCIJALISTIČKOJ REVOLUCIJI 1919. — 1945. (ZBORNIK)

Izdavači: Skupština općine Korčula, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Grafički zavod Hrvatske, Split 1989.

Korčula u revolucionarnom radničkom pokretu, narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1919—1945. vrlo je opsežna knjiga. Sadrži ukupno 913 stranica bez priloga (faksimila dokumenata i dokumentarnih slika). U knjizi se nalaze prilozi čiji su zažeci izloženi na znanstvenom skupu »Korčula u revolucionarnom radničkom pokretu, narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji« koji je održan u gradu Korčuli 1984. godine. U zborniku ima 65 priloga. Prilozi su u zborniku sistematizirani i prezentirani u dva djela, prvi obuhvaća nastavak i razvoj revolucionarnog radničkog pokreta od 1919 do 1941. a drugi obuhvaća NOB i socijalističku revoluciju 1941 — 1945. Treba napomenuti da redakcionom odboru i stručnim redaktorima nije uspjelo slijediti spomenuti kronološko-metodoliški koncept za što su svakako najviše odgovorni autori koji tekstom nisu uspjeli slijediti naslov teme nepotrebno ga širili. Navedena primjedba najviše se odnosi na priloge drugog dijela Zbornika u kojima iako su trebali pisati o događajima iz NOB-e pišu i o predratnom razdoblju. Zbog toga je osnovni tekst Zbornika postao još opširniji što u konkretnom slučaju nije bilo potrebno. Citirajući tekstove ovog Zbornika uočava se nesklad u znanstvenom nivou pojedinih priloga pri čemu treba naglasiti da neki prilozi zaslužuju svaku pohvalu, pogotovo zato jer predstavljaju značajan doprinos upoznavanju novije povijesti otoka Korčule. To su uglavnom oni prilozi koji obuhvaćaju cjeline pojedinih odnosa i događaja a koji prezentiraju zbivanja znanstveno koristeći pri tome izvornu građu, selektirajući nevažne i nebitne događaje, ostajući na opisu samo onih zbivanja koja su bila značajna za prošlost otoka u dotičnom razdoblju. Ima priloga koji nisu pisani spomenutim metodološkim uzorkom a koji sjećanja dopunjuju izvornom građom ili novinskim člancima. Među ovom skupinom priloga ima korisnih i kvalitetnih priloga.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 23

ZAGREB

1990.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.